

HAN VAR ETT BEDÅRANDE BARN AV SIN TID...

Några rader om en misskänd fåle, ett antifascistiskt revynummer, en fullfjädrad artist, ett krulligt paket och en lysande minnesbok

av

Mats Parner

”Stort överdåd i mat och dryck har nästan alltid kännetecknat regimer och epoker på fallrepet. De gamla romarna, som med så många storstilade nidingsdåd befäste sitt jätteväld, fann sig en vacker dag i grunden besegrade av en trojansk binnikemask.”
(Gerhard Johnson, alias **Karl Gerhard**, i självbiografin **Om jag inte minns fel** (1957))

☒☒☒ Enligt legitimerade it-tekniker är en ”trojansk häst” ett slags datorvirus så beskaffat att något tillsynes oskyldigt döljer något annat – och betydligt mera skyldigt...

Forntidshistoriker och litteratörer skruvar besvärat på sig. De förknippar snarare det nämnda odjuret med en uråldrig grekisk krigslist, första gången avslöjad redan c:a 700 år före Kristus i Homeros **Iliaden**. Då som nu krigade man, staden Troja i Mindre Asien var belägrad av greker sedan tio år, och ingendera parten tycktes gå segrande ur striden. Men i det läget stegade en viss Eneus in på scenen och byggde på nolltid en gigantisk trähäst, i vars allt uppslukande buk en skara grekiska krigare tog plats (alltmedan hellenska flottan dolde sig bakom en udde).

Samtidigt hade en nitisk femtekolonnare dröjt sig kvar inne i staden. Denne man, som av lätt insedda skäl aldrig kristnats till Sinon men icke desto mindre hette så, lyckades utan problem övertala de intet ont anande trojanerna att släpa in hästvidundret till själva stadskärnan, allt som en tacksamhetsgård och ett offer åt gudarna – i synnerhet åt Athena.

Frapå småtimmarna började man fira det grekiska ”återtåget”, varvid folk och fän drack sig rusiga. Blott Sinon höll sig nykter och skred än en gång till aktion. Skyddad av nattens mörker öppnade han upp den väldiga hästbuken till glädje för det väpnade krigsfolket, och i nästa nu kallade han på de stridsberedda flottisterna med hjälp av en eldsignal.

Sedan inleddes massakern, och utgången kunde rimligen inte bli mer än en. Det gick som alla vet maximalt illaför trojanerna; illistiga greker gjorde processen kort med de (seger)rusiga.

Den legendariske kuplettsångaren, varietéartisten, teaterdirektören (m m) Karl Emil Gerhard Johnson – allas vår Karl Gerhard – hade bättre kunskaper i grekisk mytologi än de flesta. Med det ovanstående dramat som historisk klangbotten gjorde även han bruk av en mastodontisk trähäst, närmare bestämt i sin revy **Gullregn**. Onsdagen den 31 juli 1940 var det premiärdags på Vasateatern i Stockholm med den skyskrapsliknande kampen nedhissad från scentaket till golvet. Den hade typiskt dalatycke med påmålade blommor och blad och såg mycket träaktig och kärnsvensk ut.

Upprätt stod hästen tack vare en kolonn – på femte benet – eller ´femtekolonnen´ (som man sade under spanska inbördeskrigets dagar, då Franco-fascisterna marscherade i fyra snörräta kolonner och hade en femte inne i Madrid).

I Karl Gerhard-revyn fanns inga grekiska krigare i hästmagen men väl åtta balettflickor klädda i tyrolerdräkt. Enkelt och behändigt tog sig bukdansöserna ner på scenen med en smäktande sång om Alpernas blomprakt på läppen – men efterhand förvandlades tösernas glada visa till kylig marschmusik, samtidigt som deras gitarrer formades om till kulsprutor. *Det* ögonblicket var Karl Gerhards och ingen annans: i ett huj lösgjorde han sig från sitt försåt i kolonnen, steg fram i rampljuset, klarade strupen och sjöng därefter i sin oefterhärmliga stil om **Den ökända hästen från Troja**.

Åhörarna trollbands, och succén blev formidabel; applåderna ville aldrig ta slut.

Ända från 1930-talets början hade Karl Gerhards revyer haft en starkt anti-fascistisk tendens, och med "Den ökända" gjorde han nu upp räkningen även med våra svenska hemmanazister och med hakkorstatuerade luspudlar i största allmänhet. Det lät sig inte göras hur som helst i den här tidsvändan: protestnoter kom som en radda spambrev på e-posten både från Tredje rikets legationschef – en blåblodig ärkesprätt med prinstitel – från legationsrådet von Below och från tyske pressattachén doktor Kleeberg. En nazivänlig journalist, Erik Blom, menade på fullt allvar att "kuplettsångaren Johnson" borde placeras i koncentrationsläger. Många andra stämde in i hatkören.

Också Per Albin Hansson, dåvarande statsministern, intervenerade – per telefon. Han ringde upp teaterdirektören en stilla höstkväll och föreslog i lidelsefri ton att hästkraken *skulle bort*, eftersom "tyskarna" – de Stockholmsbaserade – inte gillade vare sig kolonnen, bukinnehållet eller springaren själv. Karl Gerhard vägrade att gå in på förslaget.

Någon dag senare blev den ökände hästsångaren kontaktad även av Sveriges utrikesminister, Christian Günther, och släntrade iväg till Arvfurstens palats. Där vevades regeringens dvärga- och klagolåt i repris, på nytt för döva öron, men inte heller de styrande lät tala med sig: "den trojanska" förbjöds, både kupletten och öket, med hänvisning till § 13 i "Ordningsstadgan för rikets städer". Intet undantag beviljades, och ingen dispens ställdes i utsikt.

Karl Gerhard fick beskedet direkt i luren av en intendent på svenska **Hästapo**, som förklarade att Vasateatern skulle stängas, om förbudet inte respekterades. Anti-fascismen och med den sångaren själv tvingades i det läget vika från en av sina främsta bastioner.

☒☒☒ Dramat med den numera så välkända kusen i Troja återges på sid. 232ff i den första av Karl Gerhards tre hågkomstböcker, **Om jag inte minns fel** (Bonniers 1957), som jag läste med stor behållning och äkta inlevelse i början av september. I den volymen passerar förra halvan av 1900-talet revy i dubbel bemärkelse.

Nostalgifaktorn är hög, författarengagemanget djupt och språket elegant och själsbefryndat. Dåtidens storheter på scen och cabaret skildras med varsamma penndrag, alltmedan skyarna förmörkas och krigsmolnen skockas; ja, nog minns vi alla vårt 30-, 40- och 50-tal!

Som politisk aktivist gjorde Karl Gerhard väsentliga insatser inte bara mot statsterroristerna i Nazityskland och det blågula medlöperiet. T ex kom han att spela den borne diplomatens roll under *finska vinterkriget* – tack vare sina intima vänskapsband dels med Alexandra Kollontaj, Sovjetväldets färgstarka ambassadris i krigsårens Sverige, och dels med äkta makarna Gustav Möller & Else Kleen, vittomtalande socialminister och välrenommerad författarinna. Dessa fyra, Gustav, Else, Alexandra och Karl Gerhard, bildade en icke-sprängd kvartett, helt utan vare sig femtekolonnare eller andra oroselement. Den förstnämnde, Gustav M, ansåg (och insåg) att ett skyndsamt eldupphör mellan ryssar och finnar inte bara var önskvärt utan ofrånkomligen nödvändigt – och att det låg i Sveriges intresse att mäkla och medla. Men det fanns en hake: den av männen i Kreml installerade ”finska folkregeringen” i Terijoki under Otto W Kuusinen. För det överlöparstyret hyste man på svensk regeringssida inga hetare känslor.

Emellertid kontaktade Madame Kollontaj de sina, dvs. ytterst Josef Stalin, och fick den vägen grönt ljus för vidare sonderingar i medlingsterrängen.

Det ledde till att den nyssnämnda fyrväplingen sammanstrålade i Karl Gerhards hemvist ute i Saltsjöbaden onsdagen den 3 januari 1940 klockan 17:30 (alltså på dagen trettio veckor före Gullregnspremiären). Formerna var smått konspiratoriska: Alexandra K anlände i en blå Opel med nedsläckta lyktor halvtimmen efter Möller/Kleen och medförde en kaviarburk som gåva till värden. I skymningsdiset lyste presenten som en diamant i en kolgruva. Karl Gerhard höll i sin tur med ficklampa.

Därefter serverades vällagat nyårskäk som följdes av övlig rådplägning på fyra man hand. Det gavs en öppning, och stridshandlingarna i vinterkriget inställdes sedermera onsdagen den 13 mars – exakt tio veckor efter mötet i Karl Gerhards bostad – delvis tack vare svenska insatser vid förhandlingsborden.

I maj fick sedan den okrönte revykungen, liksom av en händelse, chansen att studera teater i Moskva efter att en mer än lovligt erkännam Madame K bjudit honom dit. Han lämnade sitt Saltsjöbad och for östvärt men betalade resan och uppehållet själv.

Under åren 1932-36 var Zarah Leander självskrivna primadonna och publikt dragplåster i alla Karl Gerhards uppsättningar. Med sin blodfulla och vinmustiga stämma och sina kallhamrade divalater vann hon inte allas hjärtan men väl de flestas, inkl. direktörens eget mörkröda: ”*die Leander*” och Karl Gerhard blev, på det yrkesmässiga planet, ett oskiljaktigt team.

”Sceniska plantor blir grannare av att växa på soptippar än i orangerier”, heter det insiktsfullt i minnesboken. Den tesen syftar *inte* på Leanders uppväxt i en känd värmländsk metropol.

I sju år (1936-43) gjorde Leander pinsamt nog drängtjänst hos Joseph Goebbels och kompani i det tusenårsrike som påstods vara det tredje och blev där en ännu större stjärna. Sitt gamla paradnummer, **I skuggan av en stövel** (det så berömda angreppet på Rikets judeföljelser), sjöng hon aldrig mer. Hon trodde i det längsta på *das Reich*. Den blågula medievärlden följde sin Zarah tätt i hämlarna och rapporterade i detalj om hennes filmsuccéer nere i Hitlertyskland med samma okritiskt fäaktiga underdånighet som den i dag, precis lika okritiskt, hårdbevakar

en annan Z-ikon – nr 11 Zlatan Ibrahimovic – som nyligen handlats in av Silvio Berlusconi och dennes AC Milan. Nu är Silvio visserligen ingen Joseph. Dock...

Naturbarnet Zarah utspyddes, på typiskt svenskt maner, först när Tredje riket låg i ruiner och man hade facit i hand. Karl Gerhard noterar (på sid 190) att *die Leander* "inte var nazist" men väl skicklig affärskvinna och, troligen, politisk idiot. Det omdömet är nog riktigt. Men tilläggas bör, i så fall, att den sortens idiotier aldrig är meriterande eller ens ursäktliga. Även notoriska divor har ett moraliskt (och därmed politiskt) ansvar.

☒☒☒ "En alltför markerad yttre säkerhet är det bästa kännetecknet på inre tvivel". Med det påpekandet avslöjar Karl Gerhard något om vännen Gösta Ekmans – den äldre Gösta Ekmans – privata helvete och slaveri under 'det vita pulvret' (kokain). Den stores förfall accelererade: "de bruna skuggorna under hans ögon blev allt djupare och hårsvallet, det uttunnade, doldes permanent av den svarta baskern".

Gösta E blev inte äldre än 47 men var i två decennier Sveriges ledande skådespelare med alla de övriga klart distanserade.

Karl Gerhard tog tre kvinnor till äkta i sjuårsperioder under resp. 1910-, 20- och 30-talen och fick två barn, ett av vardera slaget, men levde från och med sitt livs middagshöjd tillsammans med sin – otvetydigt manlige – sekreterare. Som läsare får varken jag eller någon annan veta mycket om den okröntes allra närmaste, dock med ett signifikant undantag: det legitimerade charmtrollet Fatima. Av en tillfällighet lärde revykungen känna detta lilla bronsfärgade knyte, ännu bara två och ett halvt på sitt tredje, nere i Köpenhamns slumdistrikt. Det blev kärlek vid första ögonkastet, och de varma känslorna var förebildligt reciproka. Anno 1948 blev Fatima, på inrådan av sin biologiska mor, regelrätt adopterad av Karl Gerhard och (per definition) sin nya familjs "svarta får".

Också Fatima var ett bedårande barn av sin tid, och det förtjusande slutkapitlet, lika hänryckt som exalterat, handlar uteslutande om henne.

"Fatimas inträde i mitt liv gör att jag tror på en god försyn", tillstår fadern/minnestecknaren. Även på mycket annat trodde han, och nog saknar vi honom i Alliansens likriktade Sverige.

Mats Parner